

Pretexte pentru lectură

Ion Pillat în trei ipostaze

de Radu Ciobanu

În „viața și opera” oricărui scriitor - chiar clasicizat fiind - rămân întotdeauna aspecte, momente, încăperi necunoscute sau insuficient cercetate, nelămurite sau de-a dreptul enigmatice, care devin surse inepuizabile de noi explorări și revelații în posteritate. Cazul lui Ion Pillat, deși poetul s-a bucurat de o generoasă, competentă, atentă receptare din partea istoriei și criticii literare, e unul reprezentativ pentru afirmația de mai sus, fiind excelent ilustrat de amplul studiu al doamnei Carmen Brăgaru, cercetătoare cu vechi state și performanțe la Institutul de Istorie și Teorie Literară „George Călinescu”. E vorba de o amplă lucrare postdoctorală din proiectul „Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, aflat sub egida Academiei Române și a POSDRU și apărut în Editura Muzeului Național al Literaturii Române. Multe moașe, multe foruri implicate, e amintită până și Comisia Europeană, dar, din fericire, copilul s-a născut robust și capabil de surprize plăcute, chiar dacă nu toți cei interesați vor avea privilegiul să-l admire, de vreme ce poartă bizarul avertisment: „Exemplar gratuit. Comercializarea în țară și străinătate este interzisă.” În fine, sub titlul *Ion Pillat european în țara sa, român în Europa*, lucrarea reunește, de fapt, trei studii focalizate asupra a trei etape din viața poetului: perioada de formare în țară și la Paris, rezidența sezonieră de la Balcic și prezența la Liga Națiunilor. Numitorul comun este, evident, cel anunțat din titlu: românitatea poetului, ereditară prin gena patriotică transmisă de Brătieni (cu totul altceva decât „românismul” naționalismului tribal) și, în pandant cu aceasta, spiritul european dobândit în atmosfera familială, prin educație, prin lecturi și călătorii, astfel încât a devenit organic și determinant al tuturor actelor sale artistice și existențiale. Concluzia la care am ajuns la capătul lecturii acestui laborios demers istorico-literar este aceea că între cele două componente ale spiritualității lui Ion Pillat - românitatea și europenitatea - a avut loc un permanent proces de osmoză, de firească întrepătrundere, care le face inseparabile. Aceasta este în cele din urmă și ideea

care a determinat cercetarea doamnei Carmen Brăgaru, bazată pe benedictine explorări efectuate în timp, în marile biblioteci și arhive din țară și străinătate, dar în primul rând în arhiva, cu precădere în cea epistolară, a familiei Pillat. Partea cea mai dificilă a acestui proces de documentare va fi fost fără îndoială ținerea sub control a profuziunii de date care se tot acumula pe parcurs și apoi coordonarea și utilizarea lor cu sistemă în procesul de reconstituire a unui profil spiritual atât de complex precum cel al lui Ion Pillat.

Gratie devoțiunii și competenței doamnei Monica Pillat, literatura noastră dispune azi de una dintre cele mai bogate și interesante documentar colecții epistolare intrafamiliale. Exista aici un adevărat cult al scrisorii nu doar ca mod de comunicare curentă, ci, poate în primul rând, ca soluție de confesiune și defulare a unor prea-plinuri sufletești, exprimând fie stări euforice și aspirații, fie, mai ales după 1945, îngândurări, îngrijorări, angoase, disperări. Protagonistii au fost Pia, Dinu, Cornelia și Monica Pillat însăși. Curios este că tocmai *pater familias*, Ion Pillat, deși l-a practicat, este cel mai puțin dedicat dialogului epistolar, atât sub aspect cantitativ, cât și stilistic. Este o descoperire pe care Monica i-o dezvăluie contrariată mătusei sale, Pia: „Am citit scrisorile lui către Buni și am fost uluită de platitudinea lor. Omul acesta care în poezie părea numai unduire și muzică, în scrisori e de nerecunoscut. E înduioșător de prozaic, are ceva de elev care dă

raportul zilnic în fața unui detașament. Nu te lasă să vezi nimic din sufletul lui. Pe de altă parte, poeziile nu te lasă să pătrunzi deloc în firea lui cea de toate zilele.”¹ Exact aceasta este dificultatea de care se izbește în

Carmen-Angela Brăgaru, *Ion Pillat european în țara sa, român în Europa*. București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, Colecția Aula Magna, 2013

¹ *Minunea timpului trăit*. Din corespondența Monicăi Pillat și a lui Lily Teodoreanu cu Pia Pillat. Cu o prefață de Horia-Roman Patapievic, București, Humanitas, Colecția Convorbiri. Corespondență. Portrete, 2010, 64 p.

documentarea sa și doamna Carmen Brăgaru. Bazată totuși în principal pe corespondența poetului, d-sa se vede nevoită să constate că „Deși om de litere, ce se definește și se impune prin scriitură, poetul se dovedește a fi un slab corespondent. El preferă cartea poștală lapidară scrisorii elaborate, nu din lipsă de condei, ci pe de o parte din obișnuința căpătată încă din copilărie [de a primi și expedia cărți poștale ilustrate de prin toate locurile vizitate - RC], pe de altă parte dintr-o funciară lipsă de timp.” Dintre cele două cauze prezumate de cercetătoare, întâia e plauzibilă, iar a doua certă, după cum se vede chiar din primul studiu, *Epoca de formație. Noi contribuții la biografia lui Ion Pillat*.

Este o epocă pentru cercetarea căreia sursa de bază a fost însă tot scrisorile, întrucât copilul, (mai ales) adolescentul elev și (mai puțin) junele student aveau încă un evident apetit epistolar, explicabil prin propensiunea firească de a-și comunica euforiile, exaltările, revelațiile juvenile, cu atât mai mult cu cât în familia, numeroasă și solidară, avea întotdeauna destinatari receptivi, corespondența preferată fiind mătușa Pia Brătianu. Se disting și aici trei etape: cea a primelor studii, particulare, în țară, și apoi cele liceale și universitare, la Paris, când în scrisori revine tot mai des informația „Nu am timp.” Este remarcabil modul în care cercetătoarea reușește să urmărească pas cu pas procesul de largire a universului viitorului poet, evoluția sa de la ambianța domestică, intelectuală, cultivată, la perspectiva geografică și istorică asupra patriei și de aici la orizontul european. Un rol decisiv în această evoluție l-au avut în primul rând, desigur, familia, prielnică stimulării curiozităților intelectuale, apoi lecturile extradidactice și călătoriile. Uimitor este mai ales obiceiul escapadelor estivale prin munți, practicat în clanul Brătienilor, care pentru copil vor fi fost adevărate probe de duranță, dar și prilej de a descoperi natura, geografia și istoria, cu efecte benefice asupra configurării viitorului său *Weltanschauung*. Aici, în aceste prime excursii, ca și în arealul idilic-agrest de la Florica și Miorcani, își au originea principalele semnalmente ale profilului său artistic: puternicul sentiment al naturii și percepția dulceduroasă a trecutului, peste care s-au suprapus ulterior revelațiile marilor curente și mișcări artistice contemporane, cunoscute plenar la Paris. Anul 1905 este unul decisiv. După ce face o paranteză expunând istoria Liceului Henri IV, din care ne putem forma o idee despre prestigiul instituției și a seriozității sistemului didactic care se practica acolo, doamna Carmen Brăgaru urmărește pedant, an cu an, până în cele mai mici detalii, evoluția liceală a elevului Ion Pillat. La

început derutat în marea metropolă, se acomodează treptat - „[...] încep a mă obișnui și a trece fără frică strada”, scrie el acasă. Într-adevăr, în ciuda dificultăților inerente, - însușirea ortografiei franceze fiind dintre cele redutabile - e asimilat pe nesimțite de atmosfera pariziană. Lecturi, muzee, concerte îi largesc mereu perspectiva și îi rafinează percepția artistică, proces vizibil în evoluția sa ca poet în răspăr cu viziunea condescendentă asupra poeziei pe care o avea familia sa de ingineri pragmatici și pozitiviști. Tot atât de minuțios urmărește Carmen Brăgaru și etapa studenței la Litere și Drept, cu specializare în domeniile predilecte Istorie și Geografie. Înainte de asta însă, „[...] junele absolvent de liceu” - scrie cercetătoarea - „nu concepe să își continue studiile înainte de a presta serviciul militar tradițional în familia Brătienilor, acela al artileriei de câmp.” E de reținut episodul, fiind elocvent pentru sentimentul onoarei și calitatea morală inflexibilă ale poetului, manifestate și mai târziu, în momente care n-au intrat, aici, în atenția cercetătoarei, cum a fost, bunăoară, cel al excomunicării din familie a fiicei sale Pia, după despărțirea de soț și intrarea ei în conjuncție cu liderul tineretului liberal, Mihail Fărcășanu. E semnificativ pentru profilul poetului și faptul că, în timpul studenței, adică între 19 și 23 de ani, Ion Pillat, naturalizat de acum în atmosfera pariziană, la curent cu noutățile editoriale, familiar al evenimentelor culturale, dedicat poeziei, uneori în detrimentul studiilor, dar și degustător al micilor mondenități, nu a derapat nicio clipă în bulboana boemei. Carmen Brăgaru insistă, și bine face, asupra creației și activității sale publicistice, asupra întâlnirii cu Titu Maiorescu și Macedonski și a frecventării cenaclurilor patronate de aceștia, asupra legăturii platonice și fără speranță cu Florica Rosetti (scrisori au rezultat și de aici), asupra prieteniiilor sale, în primul rând asupra celei cu Horia Furtună, tip interesant, uitat azi, a cărui personalitate ar merita resuscitată. De nicăieri însă, nu rezultă că poetul ar fi manifestat vreo afinitate cu boema pariziană, aflată în perpetuă ebuliție, ale cărei tentații vor fi fost considerabile. Dar boema nu

era genul lui. Ceea ce se vede foarte clar și din al doilea studiu al doamnei Carmen Brăgaru, *Balcicul lui Ion Pillat*.

În deceniile interbelice, revelația lumii mondene și artistice, îndeosebi bucureștene, a fost Balcicul. Au contat decisiv poziția geografică, clima, peisajul, lumina, pitorescul exotic și omenia localnicilor, dar, în măsură considerabilă, voga Balcicului s-a datorat în egală măsură dorinței de evadare din stresul citadin și snobismului generat de faima pe care i-au conferit-o locului

pictorii și rezidența preferată a Reginei: era de bonton să fii văzut la Balcic când se aflau acolo și Regina, și artiștii. Personalitate solară, sensibil la peisaj și la efectele luminii, *homo viator* cu nelecuită nostalgie a Greciei mediteraneene, lui Ion Pillat nu-i putea scăpa acest topos artistic al vremii, atât de prielnic deopotrivă mondenității cât și creației, care se adaugă acum târâmurilor inspiratoare de la Florica, Miorcani sau Izvorani. Carmen Brăgaru, bazată pe documente, stabilește începutul relației lui Ion Pillat cu Balcicul în 1929, cu ocazia unor conferințe. Îi scria pe atunci soției, încântat de palatul Reginei, comparabil cu grădinile Spaniei și lipsit de „prostul gust de la Pelișor, Cotroceni, Bran”. Incomodat totuși de disconfort, de „hotelul cam *à la turca*”, de absența electricității etc. Dezagrementele nu vor dura, întrucât poetul își va construi o vilă proprie, vastă și luminoasă, după planurile prietenei arhitecte Riri Delavrancea-Gibory, fiica dramaturgului. „Om de lume în București, Paris și în orașele europene vizitate” - scrie Carmen Brăgaru - „bucuros întotdeauna de oaspeți la dejun sau la cină [...] Ion Pillat nu era totuși un boem. Își prețuia prea mult momentele de singurătate din casă sau de pe terasă, din barcă sau de pe plajă, vestitoare de „corăbii cu minuni” hărăzite să le tâlmăcească el în vers neoclastic.” Dovadă că a construit și o a doua vilă, mai mică, devenită loc de retragere și „sanctuar al creației”, cum o numește cercetătoarea care urmărește, tot minuțios, meandrele producției poetice apărută în etapa Balcic. Etapă scurtă, de altfel, deoarece pe cerul Europei începeau să se adune norii. Moartea Reginei Maria, în iulie 1938, e percepută de poet ca un eveniment premonitoriu, când îi scrie mătușii Sabina Cantacuzino: „Cu dispariția ei parcă se sfârșește o epocă întreagă - aceea a domniei lui Ferdinand - epoca înfăptuitoare a României Mari.” Pierderea Balcicului în cumplitul an 1940 e resimțită dureros de poet care publică volumul *Balcic*, ca un fel de rămas bun, atent interpretat în această lumină tragică de doamna Carmen Brăgaru. Care, în finalul studiului, trece în revistă și ecourile critice, cu rezerve exprimate, nu tocmai nejustificate, cele mai dure fiind ale Aliciei Botez. Pentru ca, în cele din urmă, concluzia cercetătoarei să restabilească unghiul corect de interpretare: „Astfel în volumul *Balcic* din 1940, îl regăsim, pentru a folosi un joc de cuvinte, nu pe Ion Pillat *la* Balcic, ci pe Ion Pillat *prin* Balcic sau, altfel spus, vom descoperi nu Balcicul așa cum va fi fost, ci Balcicul lui Ion Pillat.”

Cel de al treilea studiu, *Ion Pillat și Liga Națiunilor*, este mai arid. Nici nu putea fi altfel, fiind vorba de relații, tensiuni, tratate internaționale. Carmen Brăgaru face și aici un excurs istoric și o prezentare e prezentelor românești în timp la Liga Națiunilor, amândouă utile pentru situarea în context și înțelegerea implicării lui Ion Pillat într-o activitate pentru care-l recomandă ascendența familială, cultura, multilingvismul, ținuta și prestația. Dar cercetătoarea face o precizare de care e bine să ținem seama: „[...] nu se poate vorbi despre o carieră diplomatică propriu-zisă [...] Ion Pillat este mai degrabă personalitatea culturală

de care România avea nevoie în acei ani ca să o reprezinte cu destoinicie în diverse întruniri de peste hotare.” Avea într-adevăr toate calitățile pentru a accepta asumarea unei asemenea misiuni, căci, în tradiția devoțiunii pentru patrie proprie Brătienilor, s-a considerat tot timpul în misiune, pledând competent și persuasiv pentru interesele României în nenumărate ocazii, majoritatea dificile și tensionate. Prima ieșire, debutul în acest gen de reuniuni s-a produs la Conferința de Pace de la Paris, desfășurată între 12 ianuarie și 28 iunie 1919, unde a făcut parte din delegația României, ca secretar al lui Alexandru Vaida-Voievod. Acum se produce și episodul aderării la francmasonerie, din rațiuni de pragmatism politic, la dorința și îndemnul lui Vaida-Voievod, pentru a contracara tendințele antiromânești. „Propaganda maghiară” - îi scria acesta lui Iuliu Maniu în mai 1919 - „lucra tot timpul în Elveția, dibaci și intensiv împotriva noastră și prin... francmasonerie. Maghiarii, evreii și sașii își au lojele lor care sunt în strânsă legătură cu toate organizațiile mari din lume. Nu le putem controla dacă nu stăpânim și pe acest teren situația. De aceea am intrat în legătură cu francmasonii.” Carmen Brăgaru avansează ipoteza caracterului conjunctural și pasager al episodului masonic în viața lui Ion Pillat și presupune că „după revenirea în țară, nu a mai avut contact cu vreo lojă și va fi fost, în cele din urmă, radiat.” Speculația e plauzibilă, dar rămâne prezumtivă. Oricum, masoneria nu mai are nicio relevanță în activitatea ulterioară a poetului, pe care cercetătoarea o urmărește din nou pas cu pas, an cu an, oraș cu oraș, insistând asupra intervențiilor poetului și a ecourilor pe care acestea le-au avut în diverse reuniuni internaționale, a relațiilor sale, dintre care multe au devenit prietenii, cu mari personalități politice sau culturale. Toate acestea până la izbucnirea celui de al doilea război, când și misiunile sale internaționale încetează. Este pragul la care se oprește și investigația doamnei Carmen Brăgaru.

Nici nu ar mai fi fost altele de spus în sensul ideii pe care și-a axat cercetătoarea cele trei studii. Turbulențele din țară, apoi mutilarea ei teritorială, efectele războiului asupra vieții cotidiene, grijile familiale, unde apăreau mici dizarmonii generaționiste, își vor fi avut desigur efectele lor traumatizante insidioase asupra acestui poet al calmului și seninătăților. Ion Pillat s-a stins subit, în urma unei comotii cerebrale, în 1945, la 54 de ani. Se configura o lume nouă, imprevizibilă încă atunci, dar care se va dovedi ilegală și bestială, devastatoare a vechilor rânduieli, ale cărei efecte familia sa și în primul rând fiul său Dinu, le-au cunoscut din plin. De aceea, oricât ar fi de surprinzătoare, fraza doamnei Carmen Brăgaru, din finalul acestei importante cărți își are îndreptățirea ei: „Oricât ar părea de paradoxal” - scrie d-sa - „destinul a fost generos cu poetul atunci când i-a curmat viața în primăvara lui 1945.” Într-adevăr, a muri la timp, pentru a nu cunoaște mizeria, durerea și umilința - este și asta o șansă...